

تصویر پیامبر اکرم(ص) در متون حدیثی شیعه و اهل سنت (بررسی مقایسه‌ای)

۱. محمد علی پوربدخشان: دانشجوی دکتری، گروه شیعه شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران
۲. محمد غفوری نژاد: دانشیار گروه شیعه شناسی، دانشکده شیعه شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران
۳. محمد حسن محمدی مظفر: استادیار گروه شیعه شناسی، دانشکده شیعه شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: ghafoori@urd.ac.ir

چکیده

قرآن کریم و منابع حدیثی شیعه و اهل سنت، پیامبر اکرم(ص) را به عنوان الگویی راستین و جامع برای ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی مسلمانان معرفی می‌کنند. با وجود اشتراک چشم‌گیر رویکرد فریقین در ترسیم این تصویر، یک تفاوت بسیار مهم وجود دارد: در رویکرد اهل سنت، مواردی به چشم می‌آید که چهره حضرت در زمینه‌های مذکور تنقیص می‌شود. این پژوهش با رویکرد توصیفی و تحلیلی، احادیث معتبر دو گروه را بازخوانی و مقایسه کرده تا وجوه اشتراک و افتراق در تصویر نبوی را بررسی کند. مسئله اصلی پژوهش، چرایی تفاوت میان رویکرد فریقین است که در قالب سوالاتی در باب چگونگی تصویر پیامبر در رویکرد شیعی، اهل سنت، آشکارسازی تفاوت‌ها و علت‌یابی آن پاسخ داده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در رویکرد مشترک فریقین (که محور هم‌گرایی و الگوی فرامذهبی است)، پیامبر اسلام(ص) در ابعاد فردی مظهر صبر، فروتنی، صداقت و عدالت، در ابعاد خانوادگی الگویی مهربان و عادل، و در ابعاد اجتماعی پیشتاز در خدمت‌رسانی و رعایت حقوق انسانی تصویر شده‌اند. وجه تفاوت به بخشی از روایات اهل سنت بازمی‌گردد که صورتی متفاوت از ایشان ارائه می‌دهد که حاوی اموری دور شأن مقام نبوت، و در مواردی مخالف موازین عصمت و حتی موهون و شرم‌آور است. در تحلیل چرایی این تفاوت، به تفاوت نگاه فریقین در مورد جانشینان پیامبر اکرم(ص) رسیدیم؛ شیعه با اعتقاد به معصوم بودن امامان، سازگاری بالایی با تصویر برجسته نبی اکرم(ص) دارد، در حالی که اهل سنت با پذیرش جانشینی غیرمعصوم، ناگزیر به تنزل تصویر پیامبر اکرم(ص) هستند تا ناسازگاری آشکار نباشد.

کلیدواژگان: پیامبر اسلام، سیره نبوی، تصویر پیامبر، شیعه، اهل سنت.

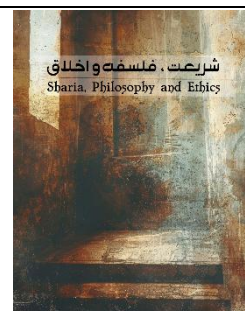
شیوه استناددهی: پوربدخشان، محمد علی، غفوری‌نژاد، محمد، و محمدی مظفر، محمد حسن. (۱۴۰۴). تصویر پیامبر اکرم(ص) در متون حدیثی شیعه و اهل سنت (بررسی مقایسه‌ای). شریعت، فلسفه و اخلاق، ۳(۳)، ۱-۱۰.

تاریخ ارسال: ۱۴ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴ آبان ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴ آبان ۱۴۰۴

تاریخ چاپ: ۱۲ آذر ۱۴۰۴

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

The Portrayal of the Prophet Muhammad in Shi'i and Sunni Hadith Texts (A Comparative Study)

1. Mohammad Ali Pourbadakhshan: PhD Student, Department of Shia Studies, University of Religions and Sects, Qom, Iran
2. Mohammad Ghafoorinezhad*: Associate Professor, Department of Shia Studies, Faculty of Shia Studies, University of Religions and Sects, Qom, Iran
3. Mohammadhasan Mohammadi Mozaffar: Assistant Professor, Department of Shia Studies, Faculty of Shia Studies, University of Religions and Sects, Qom, Iran

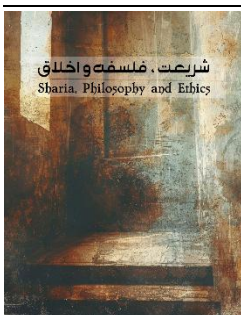
*Corresponding Author's Email: ghafoori@urd.ac.ir

Abstract

The Holy Qur'an and the hadith sources of both Shi'i and Sunni Islam present the Prophet Muhammad as a truthful and comprehensive model for the individual, familial, and social dimensions of Muslim life. Despite the significant commonality in the two traditions' approaches to depicting this image, there exists one very important difference: within the Sunni approach, certain reports can be found in which the Prophet's image in the aforementioned domains is diminished. Employing a descriptive–analytical approach, the present study rereads and compares the authoritative hadiths of both groups in order to examine points of convergence and divergence in the prophetic image. The central question of the research concerns the reason for this difference between the two approaches, which is addressed through inquiries into how the Prophet is portrayed in Shi'i and Sunni perspectives, the clarification of the differences, and an analysis of their causes. The findings indicate that in the shared approach of both groups—serving as the axis of convergence and a supra-sectarian model—the Prophet of Islam is portrayed, on the individual level, as the embodiment of patience, humility, honesty, and justice; on the familial level, as a compassionate and fair role model; and on the social level, as a pioneer in service to others and in the observance of human rights. The point of divergence, however, relates to a portion of Sunni narrations that present a different image of the Prophet, containing elements unbecoming of the station of prophethood and, in some cases, contrary to the principles of infallibility and even degrading and shameful. In analyzing the reason for this difference, the study arrives at the divergent views of the two groups regarding the successors of the Prophet Muhammad: Shi'ism, with its belief in the infallibility of the Imams, exhibits a high degree of coherence with an exalted image of the Prophet, whereas Sunnism, by accepting the succession of non-infallible figures, is compelled to lower the image of the Prophet Muhammad so as to avoid an evident inconsistency.

Keywords: *Prophet of Islam; Prophetic Biography (Sīra); Image of the Prophet; Shi'a; Sunnis.*

How to cite: Pourbadakhshan, M. A., Ghafoorinezhad, M., & Mohammadi Mozaffar, M. (2025). The Portrayal of the Prophet Muhammad in Shi'i and Sunni Hadith Texts (A Comparative Study). *Sharia, Philosophy and Ethics*, 3(3), 1-10.

Submit Date: 05 August 2025

Revise Date: 29 October 2025

Accept Date: 15 November 2025

Publish Date: 03 December 2025

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

The figure of the Prophet Muhammad occupies a central and irreplaceable position in Islamic theology, ethics, and civilization as the most complete manifestation of human perfection and divine guidance. Beyond his role as a messenger of revelation, the Prophet represents the integrated embodiment of moral excellence, rational wisdom, justice, mercy, and spiritual refinement, making his personality and conduct the primary reference point for individual, familial, and social life in Islam. Consequently, the manner in which his image is constructed and transmitted through religious texts—particularly hadith literature—plays a decisive role in shaping Muslim ethical consciousness and collective identity. Within Islamic intellectual history, both Shi‘i and Sunni traditions acknowledge the Prophet as an exemplary model; however, their respective hadith corpora occasionally diverge in the ways they portray his moral stature and behavioral integrity. Contemporary scholarship emphasizes that such portrayals are not neutral historical descriptions but interpretive constructions shaped by theological presuppositions, methodological commitments, and socio-political contexts. Modern studies in Islamic ethics and prophetic biography underscore the necessity of critically reassessing these portrayals in order to preserve the coherence between the Qur’anic depiction of the Prophet as possessing “exalted character” and the transmitted reports attributed to him (1, 2). This study is situated within this scholarly concern and seeks to examine, through a comparative lens, how the Prophet’s image is articulated in Shi‘i and Sunni hadith traditions, with particular attention to the ethical implications of these portrayals (3, 4).

In Islamic epistemology, knowledge of the Prophet’s character is derived from two primary sources: the Qur’an as the foundational revelatory text, and the Sunnah as its practical and lived exposition preserved through hadith. While the Qur’an consistently presents a sanctified, morally flawless image of the Prophet, hadith literature introduces a more granular and narrative-driven representation of his daily conduct, interpersonal relations, and social interactions. This narrative dimension, while invaluable for ethical emulation, also renders the prophetic image vulnerable to distortion through unreliable transmission, interpretive bias, or theological accommodation. Comparative hadith studies demonstrate that while Shi‘i and Sunni scholars share many core ethical narratives regarding the Prophet, divergences emerge in specific reports that touch upon issues of fallibility, moral judgment, or behavioral propriety. These divergences necessitate a methodological distinction between the normative prophetic model—rooted in Qur’anic ethics—and the descriptive narratives transmitted through hadith, which must be evaluated critically (5). By conceptualizing the “image of the Prophet” as a structured ethical and symbolic construct rather than a mere historical record, this study frames hadith analysis as an inquiry into moral meaning-making processes within Islamic traditions.

Methodologically, the study employs a descriptive–analytical approach, drawing exclusively on authoritative Shi‘i and Sunni hadith sources to extract and compare representations of the Prophet across three interconnected domains: individual ethics, family life, and social conduct. The analysis focuses on the semantic content of the narrations and their ethical implications rather than on technical isnād criticism, allowing for a thematic comparison of how prophetic virtues are emphasized, contextualized, or problematized. In the shared corpus of both traditions, the Prophet is consistently depicted as the paragon of patience, humility, honesty, justice, generosity, courage, and self-restraint. Narrations emphasize his simple lifestyle, aversion to luxury, commitment to truthfulness, compassion toward the weak, and unwavering commitment to justice, portraying him as a moral exemplar whose personal conduct reinforced his prophetic mission (6-8). These shared depictions extend to his familial life, where he appears as a compassionate spouse, an attentive father, and an active participant in household responsibilities, embodying a model of mutual respect and emotional care within the family unit (16, 21). Similarly, in the social sphere, both traditions portray him as deeply committed to social justice, public service, solidarity with the marginalized, and the cultivation of communal harmony (13, 23).

Despite this extensive common ground, the comparative analysis reveals a distinct point of divergence in certain Sunni narrations that attribute behaviors to the Prophet which appear inconsistent with Qur’anic ethics and the doctrine of prophetic impeccability. These include reports suggesting lapses in ritual performance, exposure to

sorcery, excessive forgetfulness, or conduct that conflicts with standards of modesty and moral restraint. From the Shi'i perspective, such narrations are viewed as incompatible with the essential moral integrity of prophethood and are therefore rejected or reinterpreted. Sunni hadith literature, while often acknowledging the Prophet's moral superiority, preserves these reports within broader theological frameworks that allow limited human vulnerability in prophets. The study argues that these divergent portrayals cannot be adequately understood without reference to underlying theological assumptions, particularly concerning the nature of prophetic infallibility and its continuity after the Prophet's death (5, 20, 24). The ethical tension generated by these narrations raises important questions about the coherence of prophetic authority and the didactic function of hadith within Islamic moral pedagogy.

A key analytical finding of the study is that differences in the prophetic image are closely linked to divergent views on political and religious succession after the Prophet. Shi'i theology, grounded in the belief in the infallibility of the Imams, necessitates a consistently exalted and flawless image of the Prophet to maintain theological coherence between prophethood and divinely guided leadership. By contrast, Sunni acceptance of non-infallible successors creates a discursive space in which aspects of human fallibility are retrospectively attributed to the Prophet, thereby normalizing imperfections in post-prophetic leadership. This theological dynamic helps explain why certain narrations that appear to diminish the Prophet's moral stature were transmitted and preserved within Sunni collections. From an ethical standpoint, the study emphasizes that such narrations risk undermining the Prophet's function as an absolute moral exemplar and may generate confusion in moral reasoning and religious emulation. Consequently, the study advocates for a principled reassessment of hadith material based on ethical coherence, Qur'anic consistency, and the preservation of prophetic dignity as a foundational element of Islamic moral thought. In conclusion, this comparative study demonstrates that while Shi'i and Sunni hadith traditions share a substantial and ethically rich portrayal of the Prophet Muhammad as a universal model of moral excellence, significant differences emerge in specific narrations that reflect deeper theological commitments regarding infallibility and authority. The findings suggest that the most coherent and unifying image of the Prophet is the shared ethical model that emphasizes his perfection in character, compassion in family life, and justice in social engagement. Divergent portrayals, rather than reflecting historical reality, are better understood as products of interpretive and theological accommodation. Re-centering the prophetic image around its shared ethical core offers a constructive path toward intellectual convergence, moral clarity, and the preservation of the Prophet's sanctified status as the enduring foundation of Islamic ethical life.

پیامبر اکرم، حضرت محمد مصطفی (ص)، به مثابه عالی‌ترین مظهر کمال انسانی و الگوی تام حیات الهی، در مرکز ثقل تأملات الهیاتی، معرفت‌شناختی و اخلاقی جهان اسلام قرار دارد. عظمت وجودی آن حضرت، فراتر از مقام نبوت و رسالت، در تبلور جامع تمامی فضایل انسانی و ملکوتی همچون هدایت، حکمت، عقلانیت، عدالت و رحمت متجلی است. واکاوی ابعاد چندسویه‌ی شخصیت و سیره‌ی نبوی، به‌ویژه در عرصه‌ی اخلاق و سلوک اجتماعی، نه تنها برای تبیین جوهره‌ی اسلام، بلکه برای بازسازی گفتمان اصیل زیست دینی و تحقق وحدت معرفتی و تمدنی امت اسلامی، ضرورتی بنیادین و انکارناپذیر به‌شمار می‌آید (1، 2).

در منظومه معرفتی اسلام، شناخت شخصیت و سیره پیامبر اکرم (ص) بر دو رکن بنیادین استوار است: نخست، قرآن کریم به‌عنوان متن وحیانی و منبع الهی نخستین که در آیات متعددی، از جمله «رحمة للعالمین» (انبیاء: ۱۰۷) و «لکم فی رسول‌الله اسوة حسنة» (احزاب: ۲۱)، سیمای جامع و قدسی حضرت را ترسیم می‌نماید؛ و دوم، سنت نبوی که در قالب روایات، احادیث و گزارش‌های تاریخی، بازتابی عینی و جزئی‌نگر از حیات قدسی، منش اخلاقی و کنش‌های اجتماعی آن حضرت ارائه می‌دهد. در این میان، متون حدیثی به‌مثابه زیرساخت معرفتی تبیین سنت نبوی، نقش کلیدی در بازسازی گفتمان زیست دینی ایفا کرده و زمینه‌ساز تکوین نظام‌های فقهی، اخلاقی و تربیتی در مکاتب گوناگون اسلامی گشته‌اند (3). با وجود همگرایی‌های بنیادین در اصول و مبانی اعتقادی میان مکاتب شیعه و اهل سنت، تفاوت‌های معرفتی و روش‌شناختی در حوزه‌های کلام، فقه، رجال و سیاست سبب شده است که برداشت هر مکتب از شخصیت پیامبر اکرم (ص) در موارد متعددی واجد تمایز گردد. این تفاوت‌ها، خود را در قالب تفاوت در نحوه روایت، ساختار و چینش محتوایی احادیث و تمرکز بر جنبه‌های ویژه‌ای از سیره و منش نبوی نشان می‌دهد. از این رو، هر مکتب با اتکا به منابع اختصاصی و رویکرد اجتهادی خاص، تصویری هم‌پوشان اما متمایز از حضرت ارائه کرده است (4). هدف این پژوهش، نه تنها بررسی تفاوت‌ها، بلکه برجسته‌سازی نقاط اشتراک میان شیعه و اهل سنت است تا زمینه گفت‌وگوی میان‌فرقه‌ای پیرامون سیره نبوی فراهم شود. تحقیقات تطبیقی نوین نشان داده‌اند که اخلاق و سیره پیامبر اکرم (ص) می‌تواند محور همگرایی امت اسلامی باشد و الگویی فرامذهبی برای تأمل اخلاقی و معنوی ارائه کند. این مطالعه با رویکرد علمی و منصفانه، تلاش دارد شناختی مشترک از حضرت ارائه دهد و به تقویت همدلی میان مسلمانان و پرهیز از تقابل‌های جانبدارانه یاری رساند. به این ترتیب پرسش محوری این پژوهش بر تحلیل و تبیین تصویر پیامبر اکرم (ص) در منابع حدیثی شیعه و اهل سنت متمرکز است، با تأکید بر شناسایی ابعاد اشتراک و افتراق این تصاویر و بازخوانی عوامل مؤثر بر پیدایش تفاوت‌ها. این عوامل می‌توانند در حوزه‌های کلامی، تاریخی، رجال‌شناختی و زمینه‌های فرهنگی هر مکتب ریشه داشته باشند و به تبیین چرایی تمایز و همگرایی نگرش‌های حدیثی نسبت به شخصیت و سیره نبوی کمک کنند.

در مطالعات دینی و حدیث‌شناسی، مفهوم «تصویر» پیامبر اکرم (ص) به‌مثابه یک ساختار ذهنی، مفهومی تعریف می‌شود که از خلال متون و احادیث شکل می‌گیرد و فراتر از یک بازنمایی صرفاً تاریخی یا بیوگرافیک است. این تصویر، ترکیبی نظام‌مند از صفات اخلاقی، ویژگی‌های رفتاری و نقش‌های متنوع حضرت در عرصه‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی را شامل می‌شود و به‌عنوان محصولی از فرآیندهای معنایی و تفسیر متنی قابل تحلیل است. در این فرآیند، مفاهیم، ارزش‌ها و نگرش‌هایی که راویان و محدثان از طریق نقل احادیث منتقل می‌کنند، تحت تأثیر زمینه‌های کلامی، تاریخی و فرهنگی آن‌ها شکل می‌گیرد و ممکن است در مکاتب مختلف، همچون شیعه و اهل سنت، با تفاوت‌هایی همراه باشد. بدین ترتیب، تصویر پیامبر اکرم (ص) نه تنها بازتاب یک واقعیت تاریخی، بلکه تجسم نمادین و اخلاقی حضرت است که امکان شناخت ایشان به‌عنوان الگویی اخلاقی، اجتماعی و دینی را برای مخاطب فراهم می‌آورد (5).

این پژوهش با رویکرد توصیفی و تحلیلی و استفاده از منابع حدیثی معتبر در شیعه و اهل سنت، به استخراج سیمای اخلاقی پیامبر اکرم (ص) در فریقین می‌پردازد. هدف اصلی، تفکیک رویکرد معتبر از غیرمعتبر و تمیز سره از ناسره در ترسیم شخصیت حضرت رسول (ص) است. تمرکز مطالعه بر محتوای روایات و درک عرفی مفاهیم آنهاست و بررسی سندشناسی در حیطه تحقیق قرار ندارد. این رویکرد امکان مقایسه دقیق میان تصویر پیغمبر اکرم (ص) در منابع حدیثی شیعه و اهل سنت و بازنمایی اشتراک و امتیاز این دو رویکرد را فراهم می‌آورد.

مساله پژوهش، چرایی تمایز رویکرد اهل سنت در بخشی از بازنمایی تصویر شخصیت و سلوک رسول اکرم (ص) در عرصه‌های مختلف فردی، خانوادگی و اجتماعی است که به تنزل چهره درخشان ایشان می‌انجامد و جایگاه قدسی آن حضرت را زیر سوال می‌برد. ناظر به این مساله، به این پرسش‌ها می‌پردازیم: تصویر پیامبر اکرم (ص) در منابع شیعه چگونه است؟ تصویر آن حضرت در منابع سنی چگونه بازنمایی می‌شود؟ آیا میان رویکرد فریقین در این زمینه تفاوت معناداری وجود دارد؟ این تفاوت رویکرد را چگونه می‌توان تحلیل نمود؟ و در ادامه به آن‌ها پاسخ می‌گوییم.

تصویر پیامبر اسلام (ص) در منابع فریقین

الف. رویکرد مشترک در ترسیم تصویر پیامبر اکرم (ص)

ابعاد فردی: پیامبر اکرم (ص) از کودکی دارای اخلاق برجسته، صبر و بردباری بودند و تجربیات زندگی مانند شبانی و سفرهای تجاری با عمویشان شخصیت ایشان را شکل داد اخلاق ایشان به دو بخش «اخلاق فردی» و «اخلاق حکومتی» تقسیم می‌شود و تأکید داشتند که دل مردم با اخلاق نیکو به دست می‌آید نه دارایی (6). ایشان بخشنده، شجاع، راستگو، وفادار و خوش اخلاق بودند (7) و زندگی شخصی ساده و فروتنانه داشتند؛ کفش و لباس خود را وصله می‌زدند و از زینت و تجمل پرهیز می‌کردند (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۵). معیشت ایشان شامل نان جو و خرما بود و به دنیا دل نبستند (همان، خطبه ۱۶۰). حضرت همواره در عدالت پیشتاز بودند (8) و با مردم با مدارا رفتار می‌کردند (6). حیا، مزاح و شوخ طبعی از ویژگی‌های ایشان بود؛ مثل دختران پشت پرده با حیا رفتار می‌کردند (9) و در مزاح، حق را بیان می‌نمودند و دیگران را با لطافت شاد می‌ساختند (10).

پیامبر اکرم (ص) پیمان «حلف الفضول» را رعایت کردند (11) و در فتح مکه با دشمنان خود با جوانمردی و گذشت برخورد نمودند (12). تربیت رفتاری ایشان شامل احسان، کمک به نیازمندان (13)، حسن معاشرت (6)، ساده‌زیستی، قناعت و پرهیز از تجمل بود (12) و تأثیر عمیقی در جذب دل‌ها داشت.

ایشان دنیا را بی‌ارزش می‌دانستند و صبر، بردباری، اخلاق نیکو و پارسایی را از ضروریات زندگی می‌شمردند (14). حتی در مواجهه با آزارها و شکست‌ها مانند جنگ احد، از انتقام‌جویی خودداری کرده و برای هدایت مردم دعا می‌کردند (15). حضرت رسول (ص) همواره فروتن بود؛ غذا خوردن بر زمین، سوار شدن بر الاغ بدون پالان، دوشیدن بزها، پوشیدن لباس پشمینه و سلام به کودکان را تا پایان زندگی ترک نکرد (16). سخن دیگران را قطع نمی‌کرد و زبان خود را برای سخنان مفید و الهی نگه می‌داشت، از سخن لغو و تفرقه‌انگیز پرهیز می‌نمود (10). پیامبر اکرم (ص) الگویی تمام‌عیار در کنترل خشم و بردباری بودند (10).

ایشان مظهر ادب الهی (7) و خوش‌خلقی بودند (14)؛ رفتارشان با مردم، خانواده و اصحاب نشان‌دهنده احترام، حیا و نیکوکاری بود (10) و به سخاوت توصیه (13) و از بخل برحذر می‌داشتند (9). ادب ایشان در نگاه، سخن، نشستن و غذا خوردن جلوه می‌کرد، همواره با لبخند سخن می‌گفتند و خوش‌بو (13) و آراسته بودند (9).

صبر ایشان حتی در برابر دشمنان و منافقان حفظ می‌شد (15)؛ ایشان همواره عفو و گذشت داشتند و بدی را با بدی پاسخ نمی‌دادند (15).

پیامبر اکرم (ص) با خانواده مهربان (10) و مشارکت جو بود (16) و احترام به همسران (17) و کودکان (14) را رعایت می کردند و قرآن نیز رحمت و مهربانی ایشان را تأیید کرده است (توبه: 128). حضرت صداقت را از برترین فضایل انسانی می دانستند (18) و در پاسخ به درخواستی برای آموزش اخلاقی، تنها فرمودند: «دروغ نگو» (7). ایشان بیان کردند که نزدیک ترین افراد به ایشان در قیامت، راستگو، امانتدار، وفادار و خوش اخلاق هستند (18). قرآن نیز صداقت را معیار ایمان معرفی می کند و دروغ را از بزرگ ترین گناهان کبیره می داند (نحل: 117).

پیامبر اکرم (ص) خدمت به مؤمنان و رفع نیاز برادر دینی را عبادت می دانستند (17) و محبت، اخلاق نیکو و خوش خلقی را اساس دعوت خود قرار دادند (آل عمران: 159)؛ حتی در فتح مکه مهربانی و عفو را جایگزین انتقام کردند (12). ایشان در میدان جنگ شجاع و پیشرو بود (9) و شجاعت را ارزشمند می دانستند (7).

ایشان نمونه عبادت، دعا و شکرگزاری بودند و ساده زیستی و تواضع چشم گیری داشتند (13)؛ شب ها به تهجد و نماز می پرداختند (13) و توکل و اعتماد به خدا را همراه با تلاش عملی می دانستند (19). ایشان ارزش طلب علم را برابر با عبادت می دانستند و قرآن و سنت بر کسب دانش الهی تأکید دارند (7).

ابعاد خانوادگی: پیامبر اکرم (ص) تجسم عینی قرآن و کامل ترین نمونه اخلاق قرآنی بودند؛ عایشه نیز تأکید کرده که «اخلاق رسول خدا (ص) قرآنی است» (20). رفتار، گفتار و کردار ایشان کاملاً مطابق با آموزه های قرآن بود و ایشان از نظر اخلاقی الگوی تمام انسان ها محسوب می شوند. در زندگی خانوادگی نیز مهربان، عطف و بسیار بردبار بودند (16) و همواره آماده خدمت به همسر و فرزندان بودند (10).

حضرت رسول (ص) در امور روزمره منزل نیز مشارکت داشتند؛ از جمله وصله کردن کفش و لباس، دوشیدن گوسفند و شتر، آسیاب کردن آرد و آماده کردن آب وضو (21). این رفتارها نشانه تواضع، فروتنی، ارزش کار و مسئولیت پذیری و اهمیت همکاری و احترام در خانواده بود. ایشان در زندگی روزمره نیز همدلی و مشارکت با خانواده را نشان می دادند، با آنان سر یک سفره می نشستند (9) و وقت خود را بین عبادت، امور شخصی و خانواده تقسیم می کردند (14).

پیامبر اکرم (ص) تأکید داشت که زن و شوهر نسبت به یکدیگر حقوقی دارند و رعایت آن موجب آرامش و استحکام خانواده است (22). همچنین حضرت نمونه مهمان نوازی و احترام به دیگران بودند و بدون توجه به جایگاه اجتماعی، نیازهای مهمان را برطرف می کردند (23).

ابعاد اجتماعی: پیامبر اکرم (ص) اهمیت کمک به برادر مؤمن را برابر با پاداش عبادات طولانی می دانند و تأکید می کنند هر مسلمان مسئولیت اجتماعی دارد و باید به رفع نیازهای دیگران اهتمام ورزد (17). خدمت رسانی به مسلمانان ارزش ویژه ای دارد و خداوند به خادمان مسلمانان پاداشی برابر تعداد خدمت شدگان عطا می کند (13) و اطعام مؤمنان پاداشی دارد که تنها از جانب خدا قابل شمارش است (13).

این آموزه ها همدلی، برادری و مشارکت فعال اجتماعی را تشویق می کنند و پیامدهای عملی آن شامل ایجاد جامعه ای مهربان، تقویت وحدت اسلامی، توسعه کارهای خیرخواهانه و کاهش مشکلات اجتماعی است. پیامبر اکرم (ص) در رفتارهای روزمره خود همچون در اختیار گذاشتن متکای خود برای مهمان یا رعایت ادب، اهمیت احترام و رفتار شایسته با مردم را نشان دادند (23). ایشان هیچ بهره شخصی از این اقدامات نمی خواستند (شوری: 23). این رفتارها نقش مؤثری در جذب مردم به دین و تقویت روابط اجتماعی داشت.

یکی از جلوه های مهم اخلاق اجتماعی پیامبر اکرم (ص)، عیادت بیماران و حضور در تشییع جنازه بود که روابط اجتماعی را تقویت و توجه به نیازهای دیگران و یادآوری مرگ را فراهم می کرد. اخلاق اجتماعی حضرت بر پایه برادری، همدلی، ایثار و فداکاری بود (23) و پیروی از آن جامعه ای عادلانه، همدل و انسانی می سازد. ایشان با صبر در برابر دشمنان و آزارها مانند سنگ خوردن توسط مخالفین (22)، صبر را در ابعاد شوق، ترس، زهد و انتظار تقسیم کردند (13) و خشم خود را تنها در دفاع از حق آشکار می کردند (16).

ب. رویکرد متفاوت اهل سنت در تنقیص شخصیت پیامبر اکرم(ص)

ابعاد فردی: پیامبر اسلام(ص) به عنوان الگوی کامل اخلاقی و رفتاری در ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی شناخته می‌شود، اما برخی روایات مندرج در منابع اهل سنت رفتارهای ناپسند و ناسازگار با شأن والای نبوی را نقل کرده‌اند که به چالش کشیدن جایگاه اخلاقی ایشان منجر شده است. در این جا به برخی موارد اشاره می‌کنیم: ایستاده بول کردن، دشنام دادن به مسلمانان (20)، اقدام به خودکشی در مواجهه با انقطاع وحی، رعایت نکردن آداب دستشویی نسبت به قبله، نفرین طفل یتیم (20)، بازپس‌گیری کنیز بخاطر زیبایی و ازدواج با او (5). این روایات با آموزه‌های قرآنی و سنت نبوی در تعارض‌اند؛ قرآن حضرت رسول(ص) را «عَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ» (قلم: ۴) معرفی می‌کند. چنین روایاتی، شأن نبوت را تنزل داده و جایگاه اخلاقی و مشروعیت هدایتگری پیامبر اکرم(ص) را زیر سؤال می‌برد. بنابراین، ضروری است این روایات نقد و ارزیابی گردد تا تصویری مستدل، واقع‌گرایانه و هماهنگ با قرآن و سنت معتبر از ایشان ارائه شود.

ابعاد خانوادگی: در منابع اهل سنت، برخی روایات به پیامبر اکرم(ص) در بعد خانوادگی نسبت داده شده که با شأن نبوت و اخلاق اسلامی ناسازگار است. پیامبر اسلام(ص)، به عنوان اسوه اخلاق، حیا و عدالت، خود افشای مسائل خصوصی زناشویی را ممنوع دانسته است (20)؛ با این حال، در برخی روایات، جزئیاتی از روابط زناشویی حضرت با همسرانش در حضور دیگران نقل شده است، مانند حدیثی که عایشه بیان می‌کند: پیامبر(ص) در حضور او به مرد غریبه‌ای توضیح می‌دهد که چگونه با همسرشان آمیزش و غسل می‌کنند (نیشابوری، بی‌تا، ص ۲۷۲). چنین نقل‌هایی با اصول اخلاقی و حیا ناسازگار و محل تردید است. برخی روایات دیگر، مانند روایت ابو کبشه که می‌گوید: پیامبر(ص) با دیدن زنی نامحرم تحریک شده و برای جماع از نزد اصحابش برخاست و به نزد همسرش رفت (5) که این روایت منظر عقل، شریعت و شأن نبوت قابل قبول نیست و اعتبار این روایات مورد پرسش قرار می‌گیرد. همچنین روایت‌هایی درباره عدم رعایت عدالت میان همسران (20) و شرکت در مجالس زنانه یا حضور در مراسم عروسی با شنیدن اشعار و ترانه‌ها، با آموزه‌های قرآنی و شأن حضرت مغایرت دارد (نساء: ۶ و احزاب: ۲۱). موضوع همبستر شدن با زنان در دوره خاص زنانه نیز در برخی روایات نقل شده است، اگرچه ابن حجر آن را به «مباشرت ظاهری» تفسیر کرده (24)، اما لغت‌شناسی نشان می‌دهد که «مباشرت» غالباً به معنای آمیزش است و تفسیر ابن حجر با ظاهر متن هماهنگی ندارد.

به طور کلی، این روایات محل دقت و سنجش سندی و محتوایی است. از جمله معیارها برای تشخیص درستی حدیث، چنان‌که از رسول اکرم(ص) نقل شده، تأثیر روحی و اخلاقی آن بر مؤمنان است: اگر حدیث موجب نفرت و انکار شود، نمی‌تواند به آن حضرت بازگردد (5). بنابراین، این دسته روایات نیازمند بررسی دقیق و پالایش در راستای حفظ حرمت نبوت و جلوگیری از برداشت‌های نادرست است.

ابعاد اجتماعی: برخی منابع اهل سنت احادیثی نقل کرده‌اند که شأن و عصمت پیامبر اسلام(ص) را مخدوش جلوه می‌دهند. در نماز بر جنازه عبدالله بن ابی، عمر بن خطاب به پیامبر(ص) اعتراض کرد و پس از نماز آیه نازل شد که عملکرد عمر را تأیید می‌کند. همچنین احادیثی درباره فراموشی حضرت نقل شده است: فراموشی در رکعات نماز (20)، فراموشی تشهد در نماز (8)، و فراموشی برخی آیات قرآن. برخی روایت‌ها حضرت را هدف سحر توسط لبید بن اعصم معرفی می‌کنند که مدت آن تا شش ماه ذکر شده است (5). همچنین این نقل موهوم که پیامبر اکرم(ص) یقین خود را کمتر از حضرت ابراهیم معرفی کرده‌اند و اینکه پیش از بعثت در مراسم قربانی بت‌ها شرکت داشته‌اند (5). این مجموعه نقل‌ها در مورد پیامبر اکرم(ص) نشان می‌دهد که برخی منابع اهل سنت روایت‌هایی نقل کرده‌اند که با عصمت، یقین و مقام و شئون پیامبری تضاد دارد و ممکن است زمینه سوء تفسیر و تضعیف جایگاه پیامبر اسلام(ص) را فراهم آورد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بازخوانی تطبیقی احادیث معتبر شیعه و اهل سنت در ترسیم ابعاد سه‌گانه‌ی شخصیت پیامبر اکرم (ص) (فردی، خانوادگی، اجتماعی)، به نتایج روشنی دست یافت که در دو محور اشتراک (الگوی فرامذهبی) و افتراق (علت‌یابی تفاوت‌ها) قابل تبیین است.

۱. محور هم‌گرایی: الگوی فراگیر نبوی

بررسی تطبیقی منابع حدیثی دو مکتب نشان داد که در یک هسته مشترک و مورد توافق، سیمای پیامبر اکرم (ص) به‌عنوان مظهر کمال انسانی و الگوی تام (أسوه حسنه) مورد پذیرش کامل قرار دارد:

- ابعاد فردی: حضرت (ص) در این بعد، مظهر برجسته‌ای از صبر، فروتنی، صداقت، عدالت، سادگی زیست، و کنترل کامل بر نفس و خشم تصویر شده‌اند. این جنبه‌ها، محور هم‌گرایی و تربیت اخلاقی مسلمانان در تمامی مذاهب محسوب می‌شود.
- ابعاد خانوادگی: الگوی ایشان در این عرصه، مبتنی بر مهربانی، عدالت‌محوری، احترام متقابل و مشارکت عملی در امور زندگی مشترک بوده است؛ رفتاری که بنیان خانواده اسلامی را بر پایه محبت و انصاف بنا می‌نهد.
- ابعاد اجتماعی: پیامبر اکرم (ص) در تعاملات اجتماعی، پیشتاز خدمت‌رسانی، رعایت مطلق حقوق انسانی، همدلی با محرومان، و ایستادگی عملی در برابر ظلم معرفی شده‌اند که تجلی روشن رحمت للعالمین بودن ایشان است.

۲. محور افتراق: تنقیص چهره حضرت و ریشه‌یابی کلامی

وجه افتراق اساسی، همان‌طور که در بیان مسئله اشاره شد، در بخشی از روایات منسوب به اهل سنت نمایان می‌شود که تصویری متفاوت ارائه می‌دهد؛ تصاویری که حاوی اموری دور از شأن مقام عصمت نبوی، و در مواردی حتی مخالف موازین بنیادین اخلاق و کرامت انسانی تلقی می‌گردد.

تحلیل چرایی این تفاوت رویکرد، ما را به تفاوت بنیادین میان فریقین در مسئله کلیدی جانشینی پیامبر (ص) هدایت می‌کند:

- رویکرد شیعی: با اعتقاد راسخ به عصمت بلافصل ائمه اطهار (ع) پس از پیامبر (ص)، سازگاری معنایی بالایی با مفهوم تصویر متعالی، منزّه و کاملاً معصوم از رسول اکرم (ص) دارد. در این منظر، حفظ عصمت مطلق نبی اکرم (ص) ضروری است تا تداوم امامت معصوم، سازگاری منطقی یابد.
- رویکرد اهل سنت: در مقابل، پذیرش جانشینی غیرمعصوم در ساختار خلافت، به‌ناچار فضایی برای تعدیل و تنزل تصویر نبوی در برخی ابعاد باز می‌کند. این تنزل، در مواردی برای توجیه رفتارهای خلفا یا حفظ سازگاری با برخی روایت‌های تاریخی/اجتماعی صورت گرفته است؛ به این صورت که بخشی از ناگزیری‌های انسانی یا رفتارهای صرفاً اجتماعی، به سیره نبوی سرایت داده شده تا ناسازگاری آشکار میان مقام عالی نبوت و اعمال خلفای غیرمعصوم، کمرنگ شود.

در نهایت، به این جمع‌بندی می‌رسیم که الگوی صحیح و مستند از شخصیت پیامبر اکرم (ص)، همان الگوی مشترک و جامع در هر سه بعد است که عصمت ذاتی و کمال مطلق ایشان را منعکس می‌کند. تفاوت‌های موجود، نه ناشی از تفاوت در مقام نبوت، بلکه نتیجه‌ی تفسیر و روایت حدیثی متأثر از زمینه‌های کلامی و سیاسی است که در مکتب اهل سنت، به‌ویژه در زمینه مسئله جانشینی، موجب برجسته شدن روایاتی شده که نیازمند نقد و پالایش دقیق بر اساس موازین عصمت است تا چهره درخشان و قدسی ایشان به درستی برای نسل‌های آتی حفظ شود.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Bowering G. Islamic Political Thought: An Introduction: Princeton University Press; 2019.
2. Ramadan T. In the Footsteps of the Prophet: Lessons from the Life of Muhammad: Oxford University Press; 2007.
3. Brown JAC. Misquoting Muhammad: The Challenge and Choices of Interpreting the Prophet's Legacy: Oneworld Publications; 2014.
4. Ayoub M. The Qur'an and Its Interpreters: State University of New York Press; 2014.
5. Shaybani A. Musnad Ahmad ibn Hanbal. Beirut: Mu'assasat al-Risalah; 1995.
6. Ibn Babawayh M. Ma'ani al-Akhbar. Qom: Islamic Publications Office; 1982.
7. Majlisi MB. Bihar al-Anwar. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi; 1983.
8. Ibn Majah M. Sunan Ibn Majah. Damascus: Dar al-Risalah al-Alamiyyah; 1998.
9. Tabarsi F. Makarim al-Akhlaq. Qom: Al-Sharif al-Radi; 1991.
10. Ibn Babawayh M. Al-Khisal. Qom: Jami'ah Mudarrisin; 1983.
11. Baghdadi M. Al-Munammaq fi Akhbar Quraysh. Beirut: Alam al-Kutub; 1985.
12. Qurtubi Y. Al-Isti'ab fi Ma'rifat al-Ashab. Beirut: Dar al-Jil; 1992.
13. Kulayni M. Al-Kafi. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah; 1984.
14. Ibn Babawayh M. Al-Amali. Tehran: Ketabchi; 1983.
15. Yahsubi I. Al-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa. Beirut: Dar al-Fikr; 1994.
16. Ibn Babawayh M. Uyun Akhbar al-Rida (AS). Tehran: Jahan Publishing; 1983.
17. Ibn Babawayh M. Man La Yahduruhu al-Faqih. Qom: Islamic Propagation Office; 1990.
18. Tusi M. Al-Amali. Qom: Dar al-Thaqafah; 1993.
19. Nuri H. Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il. Qom: Al al-Bayt (AS) Institute; 1902.
20. Nishaburi M. Sahih Muslim. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi.
21. Daylami H. Irshad al-Qulub ila al-Sawab. Qom: Al-Sharif al-Radi; 1992.
22. Ibn Abi Shaybah A. Al-Musannaf. Riyadh: Dar Kunuz Ishbiliah; 2004.
23. Isfahani M. Akhlaq al-Nabi wa Adabuhu (The Ethics and Manners of the Prophet). Riyadh: Dar al-Muslim; 1998.
24. Asqalani A. Fath al-Bari fi Sharh Sahih al-Bukhari. Beirut: Dar al-Ma'rifah.